

**להיות ל'תלמידת חכם' -
מפגש של ידע תלמודי, דתיות ומגדר
בעולמן של נשים למדניות**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

רותי פויכטונגר

המחלקה ללימודים בין-תחומיים

התכנית ללימוד מגדר

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

מחקר זה מתחקה אחר ההתנסות של נשים דתיות למדניות הלומדות ומלמדות גמרא. במהלך ההיסטוריה, לימוד גמרא היה נחלתם של גברים בלבד, ולכן נחשב כעיסוק 'גברי'. המחקר מבקש ללמוד מנשים אלה אודות המשמעויות של העיסוק בגמרא בעולמן והשלכות שלו על זהותן הדתית והלמדנית. כמו כן נבחנת התמודדותן עם מספר סוגיות מפתח המתעוררות כתוצאה מהמפגש הייחודי בין ידע תלמודי, דתיות ומגדר: בחינת אופיו של הלימוד כגברי ו/או כנשי, ודרכי התמודדותן עם ספרות נורמטיבית גברית, כולל היחס ההלכתי כלפי נשים המושתת על ספרות זו.

התופעה החברתית של 'נשים דתיות למדניות העוסקות בלימוד גמרא' הולכת ומתפתחת רק בדור האחרון. לאורך דורות רבים, גברים, המצויים ללמוד תורה, הם אלה שעסקו בלימוד גמרא, בעוד נשים הודרו מן הלימוד. אפילו כאשר נשים החלו לקבל השכלה תורנית, זו עדיין לא כללה לימוד גמרא והלכה, שהם תחומי הליבה של עולם הדעת היהודי. העדרו של ידע תורני זה גרם לנשים להיות מודרות מהשיח ההלכתי ומההנהגה הדתית. לאור זאת, כניסתן של נשים לבית המדרש מאתגרת את החלוקה הממוגדרת של ידע תורני בעולם הדתי וכרוכה באתגרים עבור הנשים הלמדניות. מעבר לאתגר החברתי הכרוך באימוץ פרקטיקה גברית – המתבטא למשל במיעוט מסגרות לימוד ותעסוקה, הנשים הלמדניות מתמודדות גם עם ההטיות הגבריות של הטקסט התלמודי.

המחקר בוחן את ההקשר החברתי ואת החוויה האישית של הנשים הלמדניות ומשיב על השאלות הבאות:

מהן האפשרויות המובנות בסדר החברתי והשיח ההלכתי-חברתי הנוכחיים אשר אפשרו לנשים לבחור בעיסוקן? באיזו מידה מבנים חברתיים ונסיבות חברתיות מעכבים ומגבילים את הנשים הלמדניות?

מהן המשמעויות הדתיות של העיסוק בגמרא עבור הנשים הלמדניות? כיצד משפיעה רכישת הידע על עמדתן כנשים דתיות בעת הלימוד ומעבר לו? כיצד הן מתמודדות עם אופים הגברי של הטקסט ושל ההלכה?

כדי לחקור את ההתנסות ואת דרכי ההתמודדות של נשים אלה, ערכתי מחקר איכותני, שבמרכזו ראיונות עומק מובנים למחצה עם 26 נשים למדניות הלומדות גמרא במשך שנים, ואשר לימדו או מלמדות גמרא. הנשים שונות זו מזו בגיל, במסלול ההכשרה, בסוג המסגרות בהן הן מלמדות, בהיקף ההוראה ובוותק. לכולן יש רקע אקדמי בנוסף להשכלתן התורנית, ורובן מגיעות ממשפחות בהן לימוד תורה הוא פרקטיקה מרכזית.

ממצאי המחקר מלמדים כי לימוד גמרא הוא פרקטיקה משמעותית בעולמן של הנשים ובתהליכי 'עשיית הזהות' שלהן. לימוד גמרא התגלה כמרכזי בעשיית הזהות הדתית של הלומדות: הן בממד של דתיות כשייכות חברתית – הלימוד מחזק את תחושת השייכות לתרבות היהודית, לעולם הלימוד ולמשפחה; והן בממד של דתיות אישית – הלימוד נחוה כחלק מרכזי בחוויה ובפרקטיקה הדתית האישית של הנשים, ב"עבודת ה'" שלהן. לימוד הגמרא מהווה גם מרכיב מרכזי בעשיית הזהות המקצועית-הלמדנית של הנשים, והן מתגלות כבטוחות ביכולתן הלמדנית, כלומר כבעלות זהות למדנית מבוססת וסגנון לימוד מאופייני.

מתוך הממצאים מתברר כי לאופי הממוגדר של שדה לימוד גמרא של נשים יש ביטויים ומשמעויות שונים:

1. לימוד גמרא כמעשה לא מקובל מבחינה חברתית מתבטא למשל בכך ש: הלומדות חשות כי הן נתפסות כשונות במשפחה או בקהילה; ישנן מסגרות מעטות שבהן נשים יכולות לרכוש השכלה תורנית, עובדה המקשה על התמקצעותן; קיימות אפשרויות מצומצמות לתעסוקה המבוססות על ידע תורני ופתוחות בפני נשים. מן המחקר עולה כי לימוד גמרא הוא בחירה שיש בצדה מחירים חברתיים.
2. בשדה הלימוד של נשים נדונה השאלה בדבר קיומו של 'לימוד נשי' ייחודי ושונה מן הלימוד הגברי. עמדתן של הנשים הלמדניות בעניין זה נוטה לתפיסה שהמאפיינים של הלימוד שלהן הינם תולדה של דרך רכישת הידע התלמודי, בבתי מדרש ובאקדמיה. מן המחקר עולה כי הלימוד של נשים פחות מחויב ללימוד ישיבתי-מסורתי, מושפע מן הלימוד האקדמי וכן כי קיימות בקרב הלומדות נטייה לחבר את הלימוד ואת הטקסט לחייהן.
3. המפגש הראשוני עם טקסט שנכתב ונלמד לאורך דורות רבים על ידי גברים מַזְמֵן לנשים אתגר של התמודדות עם האופנים שבהם דן הטקסט בנשים – בגופן, מעמדן וחוויות חייהן, אשר מאופיינים בנקודת מבט גברית מובהקת. הצורך להתמודד מועצם כאשר לתכנים הנלמדים יש השלכות הלכתיות בחייהן של הנשים. הנשים משתמשות בגישות פרשניות שונות המסייעות מול חלק מן הביקורות שהן מעלות והקשיים שהן חוות בשני המישורים – הטקסטואלי וההלכתי. עם זאת, מתברר כי במצבים רבים, בהעדר פתרונות מספקים, הן בוחרות לחיות בתוך הקושי ולצדו. במובן זה מתבררת הבחירה בלימוד לא רק כפרקטיקה מתגמלת אלא גם כפרקטיקה המזמנת אתגרים המחייבים התמודדות באופן מתמיד.

בהתמודדויות השונות – מול החברה ומול הטקסט – מתגלות הנשים כבעלות פְּעִלְנוּת (agency), הבוחרות בחירות מתוך נכונות לשלם את המחיר הכרוך בהן: בין אם מדובר במחיר של שייכות חברתית ובין אם מדובר בהתמודדות האישית עם הטקסט וההלכה.